

ЕКСПРЕС

ХРОНІКА

ХРОНІКА

ЕКСПРЕС

ЕКСПРЕС

ІНФОРМАЦІЯ

УВ

№ 12

АБВІВ

УКРАЇНЬСЬКА ГЕЛЬСІНЬСЬКА СПІЛКА

УВ-ЕКСПРЕС № 12

(Видання "Українського Вісника")

НАРОДЖЕННЯ УКРАЇНЬСЬКОГО "МЕМОРІЯЛУ"

КИЇВ
БЕРЕЗЕНЬ 1989 РОКУ

ПЕРЕДРУК ЗАКОРДОННОГО ПРЕДСТАВНИЦТВА
УКРАЇНЬСЬКОЇ ГЕЛЬСІНЬСЬКОЇ СПІЛКИ

НЬЮ-ЙОРК — 1989

UKRAINIAN HERALD EXPRESS
(A publication of the "Ukrainian Herald")

The Birth of the Ukrainian Memorial Society

Issue No. 12
March 1989
Kiev

Editor -- Svitlana Kyrychenko

Reprinted in Ukrainian
by the External Representation of the Ukrainian Helsinki Union
1989

ISBN 0-86725-009-7

НАРОДЖЕНИЙ У БОРОТЬБИ

Установча конференція Українського добровільного історико-просвітнього Товариства "Меморіал" (4 березня ц.р.) і проведений наступного дня під егідою "Меморіалу" мітинг припали на час істотного зрушення в українському суспільстві: громадянський, зокрема, національно-демократичний, волевияв вийшов за межі самодіяльних клубів і місцевих товариств, заявив про себе в ініціативах всеукраїнського масштабу і в організаційній реалізації цих ініціатив. Маємо на увазі створення Товариства української мови імені Тараса Шевченка (11-12 лютого ц.р.), установча конференція якого пройшла на високій емоційній хвилі національного пробудження; обговорення проекту програми Народного Руху України за Перебудову, що його шалене цькування з боку партапарату дало тільки зворотні наслідки: виникнення ініціативних груп НРУ в різних містах і трудових колективах.

Могутнім поштовхом, що розворушив навіть малорухомі досі пласти суспільства, стала передвиборна боротьба, масовий протест проти намірів влади зберегти в дещо оновлених формах виборчого закону старий антидемократичний зміст. Лютий—березень цього року стали політичною школою для мільйонів, і вони, ще донедавна німі і наче слухняні, гідно склали іспит 26 березня на виборчих дільницях.

У процесі передвиборних мітингів, гарячих дискусій вийшли на поверхню, гласно заявивши про себе, дві основні тенденції: політичного протистояння партійної олігархії і демократичної людности, а також протистояння свідомих чи стихійних великодержавників національно-демократичним домаганням українців. Виразно виявилися ці тенденції і в організаційний період створення "Меморіалу"—в праці Ініціативної групи та під час роботи Установчої конференції Товариства.

Одні члени Ініціативної групи сприймали майбутній Український "Меморіал" лише як регіональну групу, в усьому підпорядковану й узгоджену з московським центром, інших ноги самі звично вели у високі кабінети за керівними вказівками. (Добре, що цими людьми Ініціативна група не вичерпувалася).

Ставлення партійно-державного апарату до

"Меморіялу" з самого початку визначилося як різко негативне. У республіканській пресі ні словом не згадали створення всесоюзного "Меморіялу", всіляко замовчувалась і праця Ініціативної групи Українського "Меморіялу". Коли ні паралізувати, ні замовчати цю працю не вдалося, партійні чиновники перейшли до прямого нагяду за ним (постійна присутність на засіданнях апаратників з МК і ЦК КПУ), втручання. З'явилася і негативна стаття в газ. "Правда України".

Як тільки було оголошено дату Установчої конференції—4 березня ц.р., в областях міськкоми і обкоми партії почали спішно "створювати" (читай—"призначати") осередки, щоб послати на конференцію делегації функціонерів. Так само, до речі, влада чинила і перед Установчими зборами Товариства української мови імені Тараса Шевченка. Люди охрестили ці делегації "обкомівськими". З кого вони склалися, можемо пересвідчитися на прикладі львівської офіційної, в якій було 13 осіб. Туди входили: працівник обкому партії, секретар Ленінського РК партії, а головне—добре відома уже не тільки у Львові одіозна особа на прізвище Панцюк. Делегат конференції Вячеслав ЧОРНОВІЛ надіслав до мандатної комісії записку: "Яким чином серед делегатів Установчої конференції товариства, яке має займатися питаннями репресій, опинився заступник голови Львівського міськвиконкому Панцюк, організатор репресій проти учасників львівських народних мітингів і навіть проти дозволених законом передвиборних мітингів і пікетувань? Просимо перевірити, як він потрапив у список делегатів од Львова". Відповіді мандатна комісія не дала.

Голова Черкаської "обкомівської" делегації М.Безреза, прибувши після самодіяльних меморіяльців з їхньої області, украй обурився, що "самозванцям" (!) видали мандати, вимагав визнати їх недійсними. І це при тому, що черкаський самодіяльний "Меморіял" давно працює, послав чотирьох делегатів на установчу конференцію Всесоюзного "Меморіялу". (А делегати цього осередку, в свою чергу, були ошелешені, побачивши серед "офіційних" тих, хто м'яко кажучи, "не сприяє" паросткам патріотичним, демократичним у Черкасах).

Небезпека проникнення у Товариство панцюків, безрез та їм подібних, покликаних розкласти його зсере-

дини, аби лишилася тільки оболонка, а в ній знову вершили свою волю секретарі усіляких «...комів»,—реальна. Делегати усвідомлювали це.

Первинні осередки мають формуватися органічно, а не бути насадженими згори, де відсиджуються на "зарплаті" чиновники,—наголошував член сумської делегації МАЙБОРОДА.

Черкащанин М.ОЗІМОВ застерігав проти захоплення влади "Меморіялу" партапаратниками: треба навчитися розрізняти делегації справжні і підставні.

Доцент Вінницького педінституту В.МУЛЯВА: Товариство ще не утворилося, а його вже хочуть зробити кишеньковим, на нього вже тиснуть. Тому в Статуті "Меморіялу" має бути чітко сказано про захист Товариством своїх членів у разі переслідування, використовуючи для цього всі засоби масової інформації аж до міжнародних, поіменно називаючи тих, хто чинить тиск. Щоб запобігти загрози підпорядкування Товариства партійному диктатові, МУЛЯВА запропонував ще один пункт до Статуту: уточнити взаємини "Меморіялу" з КПРС, яка мусить виконувати свою "керівну роль" лише демократичним шляхом, через діяльність в осередках членів партії. (Ця пропозиція вінничанина так і не була прийнята).

Що самодіяльний рух викликає страх у функціонерів і тому вони... ринули цілою хвилею в "Меморіял", говорив один із зачинателів меморіального руху в Союзі москвич Вячеслав ІГРУНОВ: У багатьох містах Союзу призначені апаратники витісняють молодих активістів руху. Але альтернативи самодіяльному "Меморіялові" немає.

На відміну від наших проблем і тривог, гостя з Латвії, відповідальний секретар республіканської Спілки художників і член правління Народного Фронту Сандра КАНІТЕ наголосила, що в Прибалтиці народні рухи виникають і працюють без втручання згори, без партійних кураторів.

Хоча про цю проблему говорилося багато, на самій конференції безпосередньо йшла боротьба на іншому зрізі: протистояння патріотично-українського і великодержавно-російського.

Уже перший виступ—після змістовної доповіді О.ДЕКА—голови Харківського "Меморіялу" РАКОВСЬКОГО засвідчив неприйняття національної специфіки праці,

починаючи від фіксації її в назві Товариства.

Проект Статуту пропонував назвати республіканський "Меморіал" Всеукраїнським товариством, тобто таким, що об'єднує українців і в інших республіках Союзу, і в усьому світі. Тут домінує національний принцип, бо, як сказав член Ініціативної групи В.КОВАЛЬ (Інститут літератури ім. Т.Г.Шевченка Академії Наук УРСР), у нас є свої специфічні завдання. Основа репресій в Україні не тільки соціальна, а й національна, переважно національна. Ніхто інший, крім нас, не займатиметься тією трагедією, яка дістала назву шумськізм, хвильовізм, бандерівщина... Нам її досліджувати і встановлювати правду. Водночас термін "Всеукраїнський" охоплює й усі інші народи Республіки, і про це сказано в Статуті.

Та місцевим "інтернаціоналістам" неприйнятні самі поняття "національне", "національні" завдання". Один із дніпропетровських делегатів Ю. ПАВЛУН велемовно застерігав присутніх: "Що залишиться від «Меморіалу», коли з'являться в ньому Всеукраїнський, Всеузбецький і т. д.? Чи Всеукраїнський «Меморіал» не виявлятиме милосердя тільки до українців?.. Знайома, давно відпрацьована демагогія... Не бачить потреби називати наше Товариство Всеукраїнським і керівник чернігівської делегації В.РОЗСТАЛЬНИЙ. Він твердо тримає курс тільки на Москву.

А ось початок виступу одного з харківських делегатів: "Мы получили чёткий наказ Совета /Ради Харківського «Меморіалу» — С.К./ голосовать против Всеукраинского «Мемориала». Формально йдеться про назву, фактично про суть. Інший харків'янин ХРАПОВСЬКИЙ також виділив національний момент: "Подчеркивать национальную принадлежность—значит ослаблять движение в целом". (Харківська делегація заявила себе найагресивніше в антиукраїнському плані).

Проект Статуту визначав організаційну та фінансову самостійність Товариства, його співпраці із Всесоюзним "Меморіалом" на федеративно-договірній основі. Це теж викликало спротив "объединителей".

Член Ініціативної групи І. РЕЗНИЧЕНКО заперечив навіть необхідність окремого статуту для українського "Меморіалу": "Зачем отдельный устав, если есть Всесоюзный?". Для харків'ян наш "Меморіал"—лише "отделение Всесоюзного", так само розглядала його і юрист АНДРО-

НОВА (дніпропетровська делегація).

Хочу ще раз повернутися до виступу нашої гості з Латвії. У ньому є важливе спостереження. Якщо раніше мешканці Латвії поділялися на латвійців і безлику масу російськомовного населення, то на хвилі відродження і в цій масі пробудилася національна свідомість: люди відчували себе українцями, білорусами, росіянами і т.д., утворилося багато національних товариств.

Людина національно розмита—те саме, що й індивідуальність невизначена—частка натовпу, поживний ґрунт тоталітаризму. І той, хто хоче стримати національне самоусвідомлення, вбачає в законних вимогах корінного народу націоналізм, посягання на свободу інших націй, той несе в собі несвободу і утверджує несвободу суспільну. І нехай харків'яни, чернігівці, дніпропетровці та подібні до них замисляться: ігноруючи національно-історичні прагнення українців, розглядаючи Україну як регіон всеросійського терену, вони тим самим сповідують сталінізм. Бо сталінізм—це і є несвобода внутрішня і суспільна. "Інтернаціоналізм", як вони його трактують,—теж відрижка сталінізму.

Офіційні наглядачі чітко визначили "дозволені" хронологічні рамки репресій: 30-ті—початок 50-х років. Їх було підтримано і на стендах "Стіни пам'яті" (документальних свідчень про злочини) і внесено до проекту Статуту. Та вже доповідач О.ДЕКО заперечив такі межі: "Меморіал" має турбуватися про реабілітацію всіх невинно репресованих, незалежно від того, коли це сталося. Список жертв тягнеться аж до 80-х. Є репресії й сьогодні.

Під час обговорення Статуту часові обмеження було знято. А до стендів у холі Будинку кіно, де проходила конференція, долучилася жива "стіна пам'яті": у перерві між засіданнями під гаслом "Жертви сталінізму 60—80-х років" стали політв'язні, нещодавно звільнені з таборів та заслання. Дехто з них тримав плакати-інформації про свої судові справи: терміни арештів, предмет звинувачення, прізвища слідчих, суддів, прокурорів. Був і речовий експонат: табірна куртка голови Київської філії УГС Олесья Шевченка із "биркою". Рідні і друзі загиблих українських політв'язнів Василя СТУСА, Валерія МАРЧЕНКА та важко хворого Івана СВІТЛИЧНОГО самі виставили про них листки пам'яті і повісили на стіни

холу...

Так, усупереч "керівним указівкам", доскіпливо перевіреним стендам, на конференції прозвучала і тема в'язнів сумління 60-х—80-х років, і їхній голос. Двічі політв'язень Михайло ГОРИНЬ (два терміни ув'язнення: 1965—1971, 1981—1987) у своєму виступі говорив про встановлення Дня національної жалоби, про те, що в кожному селі, місті мають бути меморіяльні пам'ятники чи хоч дошки з іменами загиблих, замучених тоталітарним режимом. Але наша боротьба—не тільки проти вчорашнього дня, а й проти репресій сьогоденних. Ще й тепер тримають у таборах Павла КАМПОВА, Богдана КЛИМЧАКА, Віктора БАРАНОВА, Сергія БАБИЧА, у психлікарнях ІЛЬЧЕНКА й КАЛЮЖНОГО. Усе ще заборонено розгромлену в 20-ті роки Українську Автокафельну Православну Церкву і в 40-і—Українську Католицьку Церкву. Проголошена в суспільстві демократизація ніяк не узгоджується з цими фактами. "Меморіял" має сказати своє слово і про них.

Затвердивши Статут Товариства і обравши його Координаційну Раду, Установча конференція ухвалила також резолюцію, яка засвідчила перемогу прогресивних сил "Меморіялу", зафіксувала й принципову підтримку Народного Руху України за Перебудову, його проекту програми. (Текст Резолюції додаємо в кінці випуску).

Отже, всупереч усяким перешкодам, Українське товариство "Меморіял" створено. Установча конференція виконала своє завдання. Хоча намір зірвати конференцію не було полишено до кінця: під час читання резолюції в залі раптом різко запахло карбідом і якісь молодики в дверях закричали, що це дуже отруйний газ, треба швидко звільнити приміщення. Присутні зустріли провокацію сміхом.

* * *

За ухвалою Всесоюзного "Меморіялу", щороку 5 березня, в день смерти тирана, в країні відбуватимуться мітинги під гаслом десталінізації суспільства. Тому республіканська влада не змогла перечити і дала дозвіл на проведення такого мітингу в Києві. Лише гасло було замінене на "Ніхто не забутий, ніщо не забуте".

На пристадіонній площі зібралось в цей день близько восьми тисяч людности (жодних повідомлень про мітинг не було). Київська влада ґрунтовно готувалася, аби повернути флюгер мітингу в свій бік. Були гасла на зразок "КПСС—ініціатор і гарант перебудови!", що викликали іронічну реакцію присутніх, була "група ідеологічного забезпечення", яка намагалася перепинити небажані виступи. Але все це успіху не принесло. Мітинг ішов на високій ноті антисталінізму. А головне—уперше за роки перебудови мав таке плюралістичне представництво промовців: прокурор м. Києва В.ШЕВЧЕНКО і політв'язень з 27-літнім стажем Левко ЛУК'ЯНЕНКО, що допіру повернувся з заслання; секретар МК партії МАРТИНЮК і священник усе ще не визнаної офіційно Української Католицької Церкви о. Ярослав ЛЕСІВ; офіційний історик, який ніяк не вийде з колії "Короткого курсу ВКП(б)", і Юрій БАДЗЬО, що за історико-філософське дослідження "Право жити" отримав 12 років ув'язнення і теж щойно вийшов з неволі...

Робітник з Кіровоградщини розповів, як перелякалось його начальство, коли він заявив, що їде на "Меморіал"; письменник з Вінниці Микола РЯБИЙ засвідчив: журналістам на місцях буквально руки викручують, щоб організували тільки негативні виступи проти Народного Руху України; нападки влади на Рух цілковито нагадують сталінські кампанії проти інтелігенції. Отже, сталінізм ще живий, сталінізм навколо нас. "І на цьому мітингу", — додав шахтар з Олександрії, показавши шматки щойно розірваного партійними наглядачами плаката — агітацію голосувати проти К.МАСИКА (першого секретаря Київського МК КПРС).

Як і на конференції, на мітингу висловлювалися серйозні застерження проти роботи Республіканської комісії під головуванням О.ЛЯШКА для увічнення жертв репресій. Влада хоче відбутися пам'ятником жертвам, — говорив О.ДЕКО, — а нам потрібно принципово інше: меморіальний комплекс із музеєм, бібліотекою, власним архівом, культурним і науковим центром, який би досліджував історичні корені сталінізму, його найдрібніші вияви, вплив на всі аспекти людського життя.

Може, вперше за 70 років прозвучала в столиці Радянської України на велелюдному зібранні молитва о. Ярослава ЛЕСІВА і була шанобливо вислухана присут-

німи, частина людей теж молилася. Вимогу визнання обох українських церков присутні зустріли оплесками.

Мітинг зажадав зачитати резолюцію Установчої конференції і проголосував за неї. "За"—тисячі рук, "проти"—33. Цим промовистим голосуванням було задокументовано ще одну перемогу пробудженого народу над силами реакції.

*Світлана КИРИЧЕНКО,
спец. кор. "Українського Вісника".*

**ІЗ ВИСТУПІВ НА МІТИНГУ,
ОРГАНІЗОВАНОМУ УКРАЇНСЬКИМ ТОВАРИСТВОМ
"МЕМОРОІЯЛ"
НА ПОШАНУВАННЯ ЖЕРТВ СТАЛІНІЗМУ**

**(Київ, майдан перед Республіканським стадіоном,
5 березня 1989 року)**

Євген СВЕРСТЮК,
письменник,
президент Української Асоціації
Незалежної Творчої Інтелекції (УАНТІ)

Панове товариство! В одведені мені п'ять хвилин мені б хотілося, щоб тут лунав дзвін, як "на башті вічовій у дні торжеств і бід народних".

Дзвін, який єднає мертвих і живих, в якому гуде спільність нашої долі на землі, де всі дороги сходяться десь у глибині світу невидимого. А потім, після дзвону, в тиші вже краще чути кроки того Косаря, що чинить єдину рівність на землі—рівняє всіх. Як писав наш великий поет:

І мене не мине,
На чужині зотне,
За решоткою задавить,
Хреста ніхто не поставить
І не пом'яне.

Напророчив на ціле століття наш поет... Скільки їх, задушених і без хреста, залишилися там—"в снігу на чужині".

Олекса Тихий, Юрій Литвин, Василь Стус, Валерій Марченко (привезено в труні)—це тільки останні, відомі нам імена з тисяч добрих і теж шляхетних, яких завели у вир змагання шляхетні пориви, як писав один поет—ті пориви, що "тихих неволять йти в опришки". Які це були світлі обличчя, які чисті ідеалісти!..

Косар двадцятого віку став на службу злочинцям та їхнім рабам. Він уже без розбору косив мільйонами—

Не покоси кладе—гори.
Стогне земля, стогне море
Стогне та гуде!

Він мостив дороги скошеними тілами людей, і ці дороги були названі героїчними будовами п'ятирічок. Він перетворив ремесло смерти на звичну буденність, він уже косив цілі народи—під корінь.

Де зараз ви, кати мого народу? /В. Симоненко/.

Інший поет озивався на те питання, що носилось і носиться в повітрі:

вони між нами ходять,
і ми їм досі руку подаєм

/М. Рильський/.

Вони були моїми наставниками і наглядачами доброї частку мого життя—слухняні донощики, раби рабів. Вони служили всім властям і часом несли кару за те, що служили не тим... Але служили зі страху—вірою і правдою. Здається, це та служба, яку можна нести і без любові, просто за хліб.

Звичайно, вони не рівня професійним душителям, наприклад, моєму прокуророві Погорелому. Той був абсолютно вільний від правди і від закону. Пригадую діалог. Зацитую: "Скажіть, у вас є діючий закон, за яким карається за наклеп?"—"Є",—радісно відповів Погорелий, який саме підбирався до мене з цим законом. "Ось ви вже скільки місяців шукаєте наклепницьких вигадок у моїх літературних працях, які я надсилав до журналів, та все даремно. Тим часом ви дали мені для ознайомлення вашу газету "Правда України", де повідомлено про мій арешт у зв'язку з приїздом з-за кордону невідомого мені Добоша. Ви мене жодного разу про нього не запитали, отже, ви від самого початку знаєте, що я до Добоша не маю жодного відношення. Чому ви не повідомили в газеті, що я заарештований за літературно-критичні статті, яких ви не хотіли друкувати? Чи значить ваша відповідь, що я можу вас притягти до кримінальної відповідальності за неправдиву інформацію про мене?"—"Відсидите своє, тоді будете нас притягати до кримінальної відповідальності",—відрізав "юрист" Погорелий.

Але й він, якби йому було дано людське слово для каяття, міг би сказати: "Думаєте, я такий великий кат? І суддя Дишель, і слідчі ваші—Чорний, Баранов, Нечипоренко, навіть Пархоменко—ми слуги системи... Одне слово не так—нас би прогнали, а вам все одно дали б дванадцять років"...

Кого тут притягати?

У нас пішло зараз слово "милосердя"—велике слово у християнській побудові моралі. Милосердя

Боже до всіх нас, милосердя один до одного... Й прощення. Пародійно звучить це слово в наших атеїстичних газетах, де злодій, заспокоєний милоседам і прощенням щодо себе, гукає "ловить злодія" і вимагає безпощадности до іншого—і завжди готовий судити...

Пом'янувши замучених і полеглих, ми все ж таки думаємо, як нам очиститись, ожити морально, щоб врятувати дітей—і своїх, і їхніх. Як відродити Божественний зміст слова.

Слова загубили сенс. Розбійника названо вчителем, учителя терористом, господаря—визискувачем, ледаря наставлено господарем. Храм перетворено на смітник, а зборище сліпих від ненависти та підозри один до одного—замінює храм. Як нам повернути лице замученим і оскверненим жертвам? Як повернути серцям здатність любити і прощати?

Екологічна і, зокрема, моральна катастрофа двадцятого віку почалася з того виродження слова, коли правдою названо брехню, а людину перетворено на знаряддя, і ймення її осквернено. Знецінена, обездуховлена людина страшенно ослабла. Вона і живе, і почуває, і працює напівсили...

Нам треба повернутися до первісного джерела. До людини, моральна суть якої в її безсмертній душі. Повернутися до вічного Бога наших предків. До молитви, з якої починається день. До національних і вселюдських святинь.

Тоді зможемо поважати себе. Тоді зможемо вшанувати пам'ять наших сестер і братів.

І не забуваймо, що з ними відійшла у вічність частка нас самих. Частка нашої сили, нашого тіла і крові, наших духовних змагань, наших талантів... І та частка вже з ними у вічності. Ми вже однією ногою у вічності. Але й вони відійшли не зовсім: вони залишили нам честь і гідність, що не розмінюються. Несімо /... / *

* * *

---

* У примірнику, з якого передруковуємо, бракує закінчення.

Ярослав ЛЕСІВ,
священик,
член Всеукраїнської
Координаційної Ради УГС

Во ім'я Отця і Сина і Святого Духа амінь!

Дорогі брати і сестри! Я—священик Української Католицької Церкви східного обряду. Катакомбної церкви, яка жертва не тільки в минулому, а жертва й тепер. Наша Церква налічує коло п'яти мільйонів віруючих і надалі зазнає переслідувань і гонінь. Продовжуються штрафи, продовжуються превентивні арешти на 15 діб. Тридцять діб ув'язнення відбув отець Михайло ГАВРИЛІВ, чинять перешкоди у відправі Богослужінь...

Ми знаємо, що, згідно із законом, повинні реєструвати громаду віруючих, якщо вона налічує двадцять осіб. Ми ж зібрали більше тридцяти тисяч підписів з домаганням легального статусу Української Католицької Церкви, але нас не реєструють.

Дорогі брати і сестри! Ми—церква, яка понесла жахливі втрати під час сталінського терору. І далі продовжує нести ці втрати. Близько трьох тисяч священників, цебто 80 відсотків, було знищено. Із п'яти тисяч монахів майже всі були винищені, а також тисячі віруючих.

Дорогі брати і сестри! Оскільки цей мітинг є траурним мітингом пам'яті жертв нашого народу, невинно убієнних, мені хотілося б, щоби, як і у всі часи за наших дідів і прадідів, вони були упом'януті у молитві. Я знаю, що серед нас, попри всі ті викрики нетерпимости, є багато віруючих, і я гадаю, з Божого благословення ми помолимося за жертви сталінізму.

Та перед цим хотілось би ще звернути вашу увагу на дезінформацію, якої ще дуже багато. Нашу церкву звинувачують у націоналізмі, політиканстві і т. п., а все це далеке від істини. Наша церква є народною. Можливо, саме тому в жахливі роки терору вона і вижила, що є народною. Нас звинувачують у співпраці з німцями, тобто наших ієрархів, а це неправда, бо мало хто знає тут (хоча в світі відомо), що, наприклад, митрополит Шептицький особисто врятував життя сотням сімей. /Свист, вигуки окремої групки людей/. Як би ви не реагували, я

мушу сказати правду перед Господом і кажу правду, що багато розстріляно наших українських католицьких священників за те, що помагали євреям переходити в Румунію. За це, наприклад, розстріляно отця Павла Витвицького в 1942 році. Але про це умовчують.

Сьогодні ми не вимогаємо ніяких привілеїв. Але церква, яка зараз вийшла із підпілля і нараховує десять єпископів, біля 700 священників, понад п'ять мільйонів віруючих, має право на існування. Ніяких привілеїв ми не хочемо, з ніким ми не воюємо, не виступаємо проти уряду. Ми хочемо молитись вільно, як молились наші діди і прадіди. Тож зрозумійте нас.

А тепер я—священик Української Католицької Церкви—від імені наших священників і верховних достойників хочу помолитися за жертви сталінізму. Во ім'я Отця і Сина і Святого Духа Амінь. /І отець Ярослав, в абсолютній тиші велелюдного зібрання, проговорив українською мовою молитви до Отця Небесного та Божої Матері/.

Дорогі брати і сестри! Я прощаю всім, хто не вирозумів мене, і закликаю вас: оскільки хочемо справедливості, хочемо милосердя, то давайте ж і ми будемо милосердними, будемо справедливими, будемо терпеливими. Всяка добра справа починається з Бога. То з Божою поміччю цю дуже велику справу, з нашою великою свідомістю і вірою у Бога, закінчімо так, як належить закінчити людям будь-яких віросповідувань, чи навіть невіруючим.

Слава Ісусу Христу!

— Слава навіки! Слава! Слава!—відповів священикові народ.

* * *

Іван ГЕЛЬ,
голова Громадського
комітету захисту УКЦ

... Одним із визначальних понять демократично-правової держави є, разом із свободою слова, свобода совісті і віросповідань. На сьогоднішній день наша держава ще не втілює їх у життя. Українська Автокефальна Церква знищена Сталіним ще в 30-му році. Сотні й тисячі священників були замучені. Українська греко-католицька Церква знищена Сталіним і його клікою в 1946 році. Але структуру свою вона зберегла. Чому Сталін намагався знищити українську інтелігенцію і духовні надбання українського народу? Тому що проводив політику геноциду стосовно нас, і це має бути сьогодні засуджено. А разом із засудженням політики геноциду повинно бути відновлено ті національні церкви, ті надбання українського народу, що належали йому понад 1 000 років. Ми пам'ятаємо минулий рік—1 000-ліття хрещення України. Та всі визначальні свята були проведені не на українській землі.

Сьогодні українська греко-католицька Церква й далі в катакомбах. Тут отець Лесів говорив, що нас мільйони, що діє структура цієї церкви. То ми пропонуємо, щоб у резолюцію мітингу було внесено такий пункт: Мітинг товариства "Меморіал" вимагає відновлення Української Автокефальної Церкви та відновлення легального статусу Української Греко-католицької Церкви. /Оплески. Вигуки: "Хай живе Українська Церква!"/.

Ми не знаємо, як у майбутньому розвиватимуться відносини, але знаємо, що дві українські конфесії, якщо вони будуть українськими, то між ними завжди буде згода і ці церкви принесуть нашому народові те, що визначено було провидінням Богом, і об'єднають воєдино націю і воскресять нашу націю для історичного її призначення.

У мене ще одна пропозиція до резолюції. Багато людей у своїх виступах говорили про злочини. Тут навпроти лозунг про злочини, скоєні в Биківні. Але на галицькій землі чинилися не менш злочинні вбивства. В Добромилі в 1941 році, за два тижні до початку війни, стояв ешелон, який повинні були відправляти на Сибір

або Північ. Але там, неподалік в селі Солонуватка були соляні шахти. В штольні соляних шахт скинули живих людей—3 тисячі 600 душ. З вагонів виводили людей і в штольні шахт кидали, а навздогін їм кидали гранати і засипали землю. Жителі навколишніх сіл бачили, як протягом десяти днів ходила земля. Це злочини НКВС. Коли ж люди розкопали землю і витягли частину загиблих, то на дні залишилося ще багато людей. Виявляється, що і раніше по ночах скидали сюди замучених; і коли люди виносили звідти мертвих, то у них були зірвані нігті на пальцях, вирвані язики, виколоті очі, відрізані вуха, носи, а в жінок штиком проколоті лона. Люди, подумайте тільки: те, що нам несе життя—було проколоте штиком. Ганьба недолюдкам! Ганьба катам!

Сталінізм ще живий. У теперішній організації КГБ діє спеціальна група по замінанню слідів злочини. Тому я пропоную внести в резолюцію мітингу: реорганізувати цю терористичну організацію, якщо вона бере на себе спадкоємність злочинів і прикриває ці злочини! /Оплески, вигуки "ганьба!"/. Державі, без сумніву, потрібен інститут безпеки. Але інститут безпеки, а не інститут терору. Тому я пропоную звернутися безпосередньо до уряду, щоби найперше почистив цю організацію від прихованих і неприхованих сталіністів, а потім реконструював її в інститут безпеки.

І третій пункт, який пропоную внести в резолюцію нашого мітингу: щоби ця резолюція була опублікована в республіканських газетах — "Радянській Україні", "Правде України" та "Літературній Україні"...

* * *

Велелюдний майдан—не найкраще місце для осми-
слення трагедій такого масштабу, як ті, про які сьогод-
ні мова тут. Перед лицем смерти люди мовчать, бодай на
мить замислившись над правдою і кривдою життя. Але
сьогодні мусимо говорити. Бо не природна смерть по-
тривожила нашу пам'ять. Погляньте: мільйони вбитих,
закатованих, замучених. Жертви репресій ... Скажемо
точніше: жертви несвободи. Несвободи, яка репресувала
все суспільство, навіть суддів і катів.

Страх перед правдою, потьмарення розуму від
випарів ідеологічних догм, дегуманізація суспільства,
відчуження держави від народу, національний нігі-
лізм—усе це репресії, усе це — від несвободи. Несво-
боди, яка ще з нами, яка над нами, яка ще в нас. Її
здобутки великі: неефективна економіка, знищені пам'-
ятки культури, отруєне природне середовище, аварія
«Адмірала Нахімова», Чорнобильська катастрофа... Усе
це репресії, усе це від несвободи.

Репресовано все суспільство. Учора на установчій
конференції «Меморіялу» один промовець сказав дуже
добре: у горі немає перших, других, третіх. Так, я погод-
жуюся з ним. Але коли йде мова не тільки про моральний
зміст біди, мусимо порівнювати. Бо мова йде про історію,
про її рух, про її творців. Тож мусимо осмислювати
причини біди, аби захистити від неї самих себе, повто-
рюю: самих себе, своїх дітей та онуків. Мусимо замисли-
тись над тим, що сталося, бо найпрактичніше, що ми
можемо взяти від сьогоднішнього мітингу,—це поду-
мати над почутим і визначити своє місце у важкій і
непростій сьогодні боротьбі за свободу, за демократію.
Мусимо аналізувати і не можемо не порівнювати.

Російський народ стікав кров'ю соціальною,
духовною, моральною,—я думаю, всі розуміють цю фра-
зу: тобто—втрачав свій добробут, понижував свою духо-
вність, понижував свою мораль внаслідок страшних
репресій, внаслідок страшних умов несвободи. Неросій-
ські народи також стікали цією кров'ю. Але, крім цього,
вони ще втрачали свою державність—основу свого істо-
ричного буття. Вони гинули як нація, втрачали

організаційний захист—державний—свого існування. А деякі народи, насильно вивезені зі своїх домівок, втратили і рідну землю.

Український народ сповна спив чашу горя. Сталінізм звів нанівець наші здобутки 20-х років. Винищено патріотичні національно-політичні кадри, потолочено нашу культуру. 7—10 мільйонів—жертви голоду 32-го—33-го років. Мільйонів три українців—вивезених і замучених у Західній Україні. Люди, це—війна, страшна війна проти нашого народу.

Тарас Шевченко 150 років тому звертався до українців—і живих, і мертвих, і ненароджених... Мертвих і ненароджених не фізично, а духовно, своєю громадянською і національною свідомістю. Україна сьогодні—усе ще Україна мертвих і, так скажемо, мертвих живих українців. Українці в апараті державно-партійної влади, які не здатні або не хочуть захистити національну гідність, національні інтереси свого народу, нашого народу,—це мертва Україна. Мільйони українців-городян, які відмовляються від рідної школи, рідної культури, рідної мови,—це жертви репресій, жертви несвободи. Жива Україна сьогодні намагається окропити смертельні рани свого народу цілющою водою громадянської і національної самосвідомості. Мертва Україна зі шпальт партійних газет цькує саму ідею самоорганізації народу у вигляді Народного Руху за перебудову.

Сталінізм має свою ідеологію, свою політичну систему, свої кадри і свою психологію. Уже із сьогоднішніх виступів, на сьогоднішньому майдані можемо побачити, що все це—ще не в минулому.

Застій—це сталінізм 60—80-х років. На жаль, нове керівництво державне, проголосивши і розпочавши політику демократичних реформ, не знайшло в собі моральної сили без умов і з самого початку звільнити в'язнів сумління, відразу, ще до перегляду судових справ, реабілітувати їх морально. А саме ці люди, разом із тими громадянами із різних кіл людности, які не мирилися з неосталінською політикою, але мали щастя не потрапити в тюрми, табори і психлікарні,—насправді вони були ініціаторами перебудови. І коли сьогодні ми чуємо і читаємо щодня, шохвилини, що партія—ініціатор перебудови, то я вважаю, що це новий, дуже небезпечний ідеологічний міф. /Пожвавлення на майдані, шум і

вигуки несхвалення в однієї групки присутніх/. І річ не в тому, що хтось хоче недооцінювати ті реформи, які відбуваються в країні. Річ не в тому, що люди із середовища партії, із середовища, зокрема, партійного керівництва, повелися не мужньо, вибираючи новий політичний курс. Ні, вони повелися мужньо, і проголошено важливі та принципові ідеї. Але /"група незадоволених" свистить, щось вигукує/ люди, які чинили опір неосталінізму, мають право голосно заявити: ми не змирилися, ми—ініціатори демократизації суспільства. /"Група ідеологічного забезпечення" далі докладає зусиль, щоб зірвати виступ/. Я говорю це не для того, аби збуджувати чийсь емоції. Я знаю: без емоцій живого життя немає. Я знаю, що мої висновки про наше минуле, про наше сучасне збуджують асоціації, не для кожного зрозумілі, не для кожного приємні. Але перед нашими очима мільйони жертв, і, щоб не повторилися злочини, у нас єдиний доступний і перший засіб: осмислити, що сталося. Осмислити, подумати і вибрати своє місце в суспільній боротьбі.

Серед розмаїття сил, що запустили страшну машину терору, я бачу дві вирішальні, визначальні сили: це сила партійно-державного апарату, який шаленими темпами формувався як нова соціальна сила, новий панівний клас, і друга сила—це егоїстична національна сила російського великодержавного шовінізму.

Сталін говорив голосом бюрократії. Сталін душив народ руками бюрократії. І коли сьогодні ми чуємо й читаємо в газетах, тобто чуємо й читаємо з цілком офіційних джерел, що досить мітингувати, пора кінчати з "мітинговою демократією", запам'ятайте: це—голос сталінізму. Указ про мітинги і демонстрації, недемократичні вибори, відступ від того навіть, що було, і перехід від прямих і рівних виборів до багатоступеневих — це спадщина сталінізму.

Здобутки російського великодержавного шовінізму великі, і він сьогодні хотів би не втратити їх. Мій народ за національно-політичною ознакою і за мовною ознакою, внаслідок страхітливих репресій у минулому, став фактично національною меншістю на своїй землі. Російська мова практично виконувала досі в українському суспільстві роль мови державної. Російська Православна Церква фактично є державною церквою в

українському суспільстві, бо державними силами не дозволяється легалізація Української Католицької Церкви.

Жертви сталінізму, жертви тиранії волають до нашої пам'яті. Захистімо їх від мук і несправедливості, захистімо себе від їхньої долі, вшануймо їхню пам'ять найвеличнішим і найгіднішим пам'ятником: побудуймо суспільство свободи.

ПОБУДУЙМО СУСПІЛЬСТВО СВОБОДИ

* * *

Шановане товариство!

Переді мною тримають гасло, на якому написано: "В перебудові єднаємось навколо КПРС!". Я думаю: той, хто його написав, недостатньо розуміє сучасну ситуацію. Справа в тому, що ми маємо не КПСС як єдину силу—такої сили на сьогодні вже немає. КПСС, як і весь народ, роз'єдналася, принаймні, на три частини. Перша частина—це Горбачов із командою. Вони почали перебудову і є її рушійною силою. Ми вдячні їм за це.

Друга частина партії—це міністри, начальники главків, управлінь та адміністративно-господарські чиновники центрального й обласного рівнів, що становлять величезний експлуататорський клас. Люди цієї адміністративно-командної системи чудово пристосувалися до старих умов і ніяка перебудова їм не потрібна. Ці люди мають окремі від народу свої соціальні блага: закриту систему постачання, спецлікарні, спецкурорти та інші привілеї. Ми всі вивчали Леніна і знаємо його визначення суспільних класів. Комуністи адміністративно-командної системи підпадають під визначення Леніна, і вони справді становлять великий експлуататорський клас. Самі вони не відмовляться від своїх благ і свободи нам не дадуть. Тільки силою ми можемо вирвати у них поступки і домогтися свободи.

Третю частину компартії становлять селяни, робітники, учителі, аграноми та інша дрібна інтелігенція. Ці люди поступили до компартії в результаті різних причин. В першу чергу, через недостатньо добре розуміння історії України. Бо якби вони добре розуміли історію України і бачили, що КПСС за 70 років зробила з Україною—вони не пішли б в КПСС. Коли почалася політика перебудови, ці люди—робітники і селяни, значна частина інтелігенції—стають на сторону перебудови. Вони наші союзники! Ми разом з ними робимо і будемо робити цю справу. Це велика сила!

І я хочу звернути увагу шановного товариства, що одна сила не подолає експлуататорський клас. Я маю на увазі верхи — Горбачова з його дуже прогресивною командою. Уже таке в історії було. Був Хрущов, який

суб'єктивно був теж непоганий чоловік. Але через те, що він хотів зробити перебудову тільки зверху—його самого з'їли. На цей раз наше завдання полягає в тому, щоб створити тиск знизу! До цього закликає Горбачов. І я вважаю, що він тут вельми добре розуміє розстановку сил в суспільстві. Значить, наше завдання—об'єднувати сили знизу і допомагати верхам. І тільки за допомогою цих двох сил можна буде стиснути експлуататорський клас і примусити його відступити. Бо інакше ми свободи не матимемо!

Шановне товариство! Ми—люди зі страху. Нас 70 років лякали. І нас залякали. Я страшенно радий, що вчора було створено товариство "Меморіал". Я бачу його завдання в тому, щоб розкопати всі злочинства і показати, як із нас, із людей, зробили німих покірних рабів. Як ми стали боятися своєї тіні власної. Я думаю, що це товариство докладе багато зусиль і воно допоможе нам піднести голову і сміливо дивитися вперед і на сучасне, і на наше майбутнє.

Перебудова справді знаходиться зараз у вирішальному моменті. Державний апарат мобілізує всі сили, щоб блокувати всі перебудовчі процеси. Це ми бачимо на кожному кроці. Що сталося із Народним Рухом за Перебудову в Україні? Ви бачите, як накинулися на ініціативу письменників та Інституту літератури? Я вважаю, що, власне, ініціатива письменників та Інституту літератури є надзвичайно благородною. Мене особисто програма багато в чому не задовольняє. Але я розумію, що ця програма одна із кращих, яка може бути розроблена і практично втілювана в життя на сьогоднішній день. /Голоси: "Правильно!", "Правда!" і оплески/.

Офіційна преса почала накидатися на цю програму і всіляко штурмувати її із застійних позицій. Ми повинні організувати кампанію підтримки тої програми Руху. Необхідно буде надати йому життя. Його необхідно оформити. І для цього треба всіляко протистояти отим діям апарату, який хоче розгромити уже на теперішньому періоді цей благородний рух. Що для цього робилося? У газеті "Радянська Україна" і всюди починаються публікації. Їх пишуть в такому дусі, немовби люди не жили три роки в умовах перебудови! Ви погляньте на наших шановних академіків, які написали в "Радянській Україні" статтю,— та вона вся просякнута періодом

брежневізму! Я вельми шаную учених людей, але як можна було з таких регресивних позицій нападати на Український Рух за Перебудову?! Це просто дивно!

Вороги перебудови не далеко. Вони тут, і вони навколо нас, і всюди. Покищо... /Виключається мікрофон. Лук'яненко змушений припинити виступ. Як тільки він відходить, мікрофон починає працювати.../.

* * *

РЕЗОЛЮЦІЯ
Установчої конференції Українського
добровільного історико-просвітницького
товариства "Меморіал"

1. Конференція проголошує створення Українського добровільного історико-просвітницького товариства "Меморіал", затверджує його Статут і склад обраних центральних органів.

2. Конференція схвалює резолюції Установчої конференції Всесоюзного добровільного історико-просвітницького товариства "Меморіал" і приєднується до них. Резолюції долучаються.

3. Конференція звертається до партійних і радянських установ, Прокуратури УРСР, КДБ, МВС УРСР з проханням надавати допомогу Товариству "Меморіал" в його діяльності, сподівається на співробітництво з громадськими, в тому числі й неформальними організаціями.

4. Конференція підтримує політику КПРС, спрямовану на демократизацію всіх сторін суспільного життя країни. В активній участі громадян у розв'язанні всіх завдань перебудови конференція вбачає важливу гарантію недопустимості репресій і антидемократичних методів управління державою.

5. Конференція підтримує ідею створення Народного руху України за перебудову як одну із форм активної участі громадян у процесах перебудови. Підтримуючи в цілому програму НРУ, опубліковану 16 лютого 1989 року в газеті "Літературна Україна", конференція засуджує кампанію дискредитації ініціаторів Руху, розгорнуту засобами масової інформації. Конференція уповноважує Товариство співпрацювати з ними.

6. Конференція вважає за доцільне ліквідувати топоніми з прізвищами людей, які зганьбили себе причетністю до масових репресій, і повернутись до історичних назв.

7. Конференція вважає, що для морального оздоровлення суспільства і гарантування незворотності репресивної практики необхідно розпочати громадське розслідування проти учасників масових репресій в Україні у 20-х—80-х рр. Результати розслідування з констатацією вини конкретних осіб оприлюднити в засобах

масової інформації.

8. Конференція закликає сприяти розслідуванню участі співробітників державних установ у репресіях часів застою і вимагати їхнього засудження.

9. Конференція вважає необхідним розкриття архівів НКВС—МДБ—КДБ, що містять відомості 25—30-річної давнини. Конференція пропонує ввійти з клопотанням до нового складу Верховної Ради СРСР щодо прийняття закону про державну таємницю, в котрому передбачити час давности, зняття секретности, беручи до уваги міжнародний досвід.

10. Конференція рішуче підтримує боротьбу громадськості м. Києва та інших міст країни проти забетонування Стіни Пам'яті на Байковому кладовищі в м. Києві (автори проекту А.Рибачук і В.Мельниченко). Конференція висловлюється за відновлення Стіни Пам'яті, згідно з авторським задумом.

11. Конференція звертається до Верховної Ради УРСР з пропозицією визнати незаконними сфабриковані судові процеси над т. зв. СВУ, діячами культури, спрямовані на фізичне знищення української інтелігенції.

12. Конференція домагається від відповідних державних органів повернення на батьківщину за бажанням рідних чи друзів останків тих загиблих політ'язнів, чиї могили збереглися на табірних кладовищах, зокрема, відомих правозахисників, учасників гелісінського руху Василя Стуса, Юрія Литвина, Олекси Тихого, а також конфіскованих в різний час творів загиблих та їх опублікування.

13. Конференція домагається негайного звільнення українських політичних в'язнів Богдана Климчака, Павла Кампова, Петра Саранчука, Сергія Бабича, Валерія Баранова.

14. Конференція домагається остаточно припинити застосування психіатрії з репресивною метою, негайно звільнити Анатолія Ільченка та Калужного з психлікарень.

15. Товариство "Меморіал" домагається скасування вироків особам, засудженим за переконання в післясталінський період з повною їх реабілітацією і моральною та матеріальною компенсацією.

16. Конференція висловлюється за легалізацію Української Католицької Церкви та відновлення Україн-

ської Автокафельної Православної Церкви.

17. Конференція закликає увічнити пам'ять жертв найбільшої трагедії в історії українського народу—штучно створеного голоду 1933 року окремим пам'ятником в тодішній столиці УРСР м. Харкові, спорудити пам'ятник у Биковні та інших місцях масових поховань жертв репресій, а також встановити День національної жалоби—день пам'яті—безвинно потерпілих від репресій.

18. Товариство "Меморіал" буде домагатися, щоб майно, конфісковане у жертв репресій, було передане у розпорядження "Меморіалу" на допомогу жертвам репресій та їх сім'ям.

19. Конференція засуджує фактичне накладання Міністерством Фінансів арешту на рахунок № 700454, що проявилось у відмові Житлосоцбанку СРСР дати інформацію про поточні надходження на цей рахунок представнику оргкомітету установчої конференції Всесоюзного історико-просвітницького товариства "Меморіал". Кошти на рахунок № 700454 зібрано у відповідь на звернення учасників руху "Меморіал", тому конференція вважає, що єдиним розпорядником фонду "Меморіал" має стати Громадська рада фонду "Меморіал".

20. Конференція вважає всіх делегатів, а також тих, хто їх делегував, членами Товариства "Меморіал", визнає всіх делегатів конференції повноважними представниками ініціативних груп та організацій, які їх делегували.

*Резолюція ухвалена Установчою конференцією
Українського добровільного історико-просвітницького товариства "Меморіал" 4 березня 1989 року і Мітингом про десталінізацію, що відбувся 5 березня 1989 року у м. Києві.*

Відповідальна за випуск Світлана КИРИЧЕНКО
/252006, Київ-6, вул. Червоноармійська, 93, кв.16/

Зміст

- 3 Світлана Кириченко : Народжений у боротьбі
- 11 Із виступів на мітингу, організованому Товариством "Меморіал" на пошанування жертв сталінізму
- 12 Євген СВЕРСТЮК, письменник, президент Української Асоціації Незалежної Творчої Інтелігенції (УАНТІ)
- 15 Ярослав ЛЕСІВ, священник УКЦ, член Всеукраїнської Координаційної Ради УГС
- 17 Іван ГЕЛЬ, голова Громадського комітету захисту УКЦ
- 19 Юрій БАДЗЬО, літератор
- 23 Левко ЛУК'ЯНЕНКО, голова Виконавчого Комітету УГС
- 27 РЕЗОЛЮЦІЯ Установчої конференції Українського добровільного історико-просвітницького товариства "Меморіал"

